

Paul Robeson

Szeretettel köszöntök mindenkit mai eseményünkön. Nagy megtisztelés számomra ez a felkérés. Külön is szeretnék köszönetet mondani Edward Ramsamynak azért, hogy a Paul Robeson tiszteletére évente megrendezett megemlékezést megszervezte. Azért is különös jelentőségű számomra az, hogy ma itt Robesonról szólhatok, mert évekkel ezelőtt Princetonban a Witherspoon Streeten laktam, közel ahhoz a templomhoz, ahol Robeson édesapja lelkipásztorként szolgált, és ahol ő maga 1898-ban meglátta a napvilágot. Alkalmam nyílt megismerkedni fiával is, ifjabb Paul Robesonnal – Robbyval –, akivel jó néhány évvel ezelőtt még egy közös rádióműsorban is felléptünk. Már közel negyven éve dolgozom itt, a Rutgers Egyetemen – és azóta egyre inkább meggyőződésem, hogy Paul Robesont még a fekete hallgatók sem ismerik igazán.

Jóllehet Paul Robeson jogi diplomát a Columbia Egyetemen szerzett 1923-ban, ám neve szervesen kapcsolódik a Rutgers Egyetem történetéhez: az 1919-ben végzett évfolyam tagja – és ha akkor még nem is dédelgetett gyermeke ennek az intézménynek, nem sokkal később azonban az lesz. Úgy vélem, aligha akadt még egy olyan végzős diák, aki ennyire sokféle tehetséggel rendelkezett. Itt, a Rutgers Egyetemen kapott dicséző oklevelet kosárlabdában, atlétikában és futballban, itt lett az NFL [az országos futball-liga – a szerk.] tagja, itt mélyült el az irodalom és a színház tanulmányozásában, itt kezdett el énekelni, itt kérte fel őt a végzős évfolyam diáksága, hogy a tanév végén nevükben is búcsúbeszédet mondjon; valamint itt olvasta azokat az újságokat, amelyekben a lincselésekről és arról olvasott, hogy Délen a feketéket koholt vádak alapján állítják bíróság elé; itt értesült a diszkrimináció durva formáiról, az 1917-es orosz forradalomról és az azt követő európai forradalmi hullámról, az 1919-es vörös veszedelemről, a fasizmus erősödéséről és számos imperialistaellenes felkelésről. Később hitet tett a Szovjetunió mellett, majd a spanyol polgárháború idején az antifasiszta ügy legelkötelezettebb támogatója volt, megingathatatlanul hitt a Néprontban, a hidegháború korszakában kiállt a békéért, s a polgárjogi mozgalmak időszakában a cselekvés mellett foglalt állást. Robeson egyszerre volt mindazoknak a nagy politikai eseményeknek szemtanúja és résztvevője, amelyek a huszadik század első felében zajlottak.

Paul Robeson

De van egy kérdés, amely mellett nem mehetünk el szó nélkül. Sokan kínosnak érzik, ha Robeson kommunista szimpátiájáról esik szó. Jobban szeretnék énekesi, színészi, sportolói, ügyvédi, írói vagy értelmiségi érdemeiről beszélni. De ha hűek akarunk lenni az igazsághoz, akkor ki kell mondanunk: Robeson meggyőződéses kommunista volt – függetlenül attól, hogy hivatalosan is a párt tagja volt-e. Semmiképp nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy neve hazájában akkoriban feketelistákon szerepelt, és hogy sokszor volt gyalázkodás tárgya. Így talán nem meglepő, hogy nagyon örült a Sztálin-díjnak, amit 1953-ban kapott meg. Robeson naivan hitt azokban az utópikus reményekben, amelyeket a sztálini kollektivizálási kísérletek és a Szovjetunió iparosítása keltettek. Nem mérte fel, milyen káros hatással van a Szovjetunió politikája a spanyol polgárháborúra és a francia népfontra. Tudjuk, a szovjet 1930-as éveket a terror, a tisztogatások, a kirakatperek és a Gulag kibővítése jellemezték. Robeson sohasem ítélte el ezeket a fejleményeket, és aligha kétséges, hogy gyakran védelmébe vette a védhetlent. Az is igaz, hogy Dorothy Parker, Lillian Hellman, Dashiell Hammett és sok más fehér értelmiségi is beleesett ebbe a csapdába, de azt valahogy másképp szokás megítélni. Így vagy úgy, Paul Robesontól többet vártak. De az tény, hogy mégiscsak volt valami oka annak, hogy a kommunista párt akkoriban olyan sok vezető fekete értelmiségit vonzott, többek között W. E. B. Dubois-t, Ralph Ellisont és Richard Wrightot.

Azt hiszem, engem nem szoktak azzal vádolni, hogy a nemzetközi kommunizmus székértelője vagyok. De nem fér kétség ahhoz, hogy az Egyesült Államokban akkoriban nem akadt egyetlen más politikai párt sem, amelyik olyan jelentős támogatást nyújtott volna a feketéknek – különösen a délieknek – a politikai és intézményi rasszizmus elleni harcaikban, az 1931-es scottsborói pertől kezdve az 1960-as évekig, a polgárjogi mozgalom elindulásáig. A rasszizmus elleni küzdelem kezdetekor szervezeti vákuum volt, amelyet a kommunisták töltöttek ki. Hogy mi tette vonzóvá a kommunista mozgalmat a harcos és forradalmi afro-amerikaiak számára? Hatott a munkásosztály „szükségszerűen” bekövetkező győzelmére és a szocializmusnak a Szovjetunióban elért vívmányaira alapozott propaganda, s nem mellesleg komoly szerepet játszott ebben az is, hogy az USA mindkét politikai pártja gyászosan megbukott a szegregáció és a rasszizmus problémakörében – még a probléma megragadására is képtelenek voltak. Akkoriban a kommunizmust rendszerint (bár helytelenül) a forradalmi politikával azonosították, és az amerikai társadalomban a kezdetektől fogva világosan megmutató előítéleteket minden bizonnyal csak a fennálló rendszer teljes körű átalakítása tudta volna felszámolni.

A kommunisták „frontális” taktikát alkalmaztak, aminek része volt az is, hogy valamely meghatározott érdek érvényesítése érdekében sokféle – akár nem kommunista – szervezetet is támogattak. Ennek következtében a fekete értelmiségiek politikai világa kitágult. Ez vezetett végül oda, hogy ezek a csoportok azonosulni tudtak az afrikai és közel-keleti antiimperialista felkelésekkel, valamint az Európában a fasizmus és antifasizmus között folyó gigászi küzdelemmel. Robeson sok barátjával együtt úgy vélte, egyesíteni kellene a fekete öntudat történelmi ügyét saját korszakuk antiimperialista és tágabban vett küzdelmeivel. A kommunista pártoknak voltak alapszervei a különféle csoportosulások, így az afro-amerikaiak számára is, és bár az amerikai szakszervezetek hírhedten rasszisták voltak, egy ideig mégis úgy tűnt, hogy a Flint Michigan-i és a többi nagy sztrájkmozgalomban megteremthető a borszínen túllépő osztályegység. Ez a társadalmi háttér, amit a fiatal Marx „emberi emancipációnak” nevezett, egyben a pártfegyelem elfogadását is természetessé tette, és az adott politikai „vonalat” is igazolta. Talán a történelem mozdonya egy kicsit gyorsabban szalad, és menet közben elsodorja majd a népek és a fajták közötti gyűlöletet és előítéleteket...

Robeson sokoldalú és politikailag elkötelezett életének minden eredményét, így vagy úgy, megkeserítette a rasszizmus, amit jó barátja, a nagy tudós és aktivista, W. E. B. Dubois „ráknak”, az amerikai közösséget felemésztő jelenségnek nevezett. Robeson erről a kórról azt gondolta, hogy nemcsak az I. világháborút követően óriásira duzzadt Ku-Klux-Klan és a hozzá hasonló ellenséges csoportok terjesztik az Egyesült Államokban, hanem az 1920-as és 30-as években

alakult újabb reakciós mozgalmak is. Robesont, a mindennapok során megnyilvánuló diszkrimináción túl, gyakorta gúnyolták beszédei vagy koncertjei alatt, a mccarthyizmus idején sokszor volt rasszista demonstrációk célpontja; nevét feketelistára tették, saját hazájában fogolyként kezelték, démonizálták, mert felemelte szavát a lincselés-ellenes törvények, a spanyol köztársaság és a Szovjetunió mellett. Az a bigottság, amellyel Paul Robesonnak kellett szembenéznie, ma szinte már anakronisztikus – ismétlem, *szinte*.

Hiszen, mint tudjuk, 2015 júniusában a dél-karolinai Charlestonban egy templomi gyülekezet ellen elkövetett fegyveres támadás kilenc fekete életét követelte. Fegyvertelen afro-amerikaiak (így például Eric Gardner New York Cityben és Michael Brown a missouribeli Fergusonban) estek áldozatul a fegyveres rendőri fellépéseknek; a gyilkosságokért felelős rendőrökkel szemben tanúsított megengedő hatósági magatartás miatt sok ezren tüntettek szerte az Egyesült Államokban; jelszavuk ez volt: „A fekete életek is számítanak!” A dél-karolinai törvényhozás épületén lobogó konföderációs zászló (aminek nem is lett volna szabad vita tárgyává válnia) körül kibontakozó országos polémia világosan megmutatja, hogy sok amerikai mennyire kritikátlanul kezeli a hagyományokat. Ma is sokan gondolják azt, hogy az országban nincs semmilyen, reformra érett strukturális probléma, miközben Fergusonban a szövetségi rendőrség által végzett vizsgálat kimutatta, hogy az elmúlt két évben az összes letartóztatás 93%-a, a közlekedési bírságok 90%-a és az egyéni elbíráláson alapuló letartóztatások – mint például a szabálytalan gyalogos közlekedés – 95%-a a feketéket érintette (*New York Times*, 2015. április 3.). Ezek a gyilkosságok meghatározott mintázatba illeszkednek: a rendőrség Amerika-szerte naponta 1–3 (állítólag „jogos”) emberölést követ el, és e gyilkosságoknak túlnyomórészt színes bőrűek esnek áldozatul. Régóta fennálló feszültségek tapasztalhatók a rendőrség és a döntően a kisebbségek által lakott gettók és körzetek lakói között.

Égető szükség van arra, hogy a mainál jóval erőteljesebb politikai vita induljon az amerikai társadalomban jelen lévő bigottságról, valamint a rasszok és az osztályok közötti viszonyról. A mai napig aktuális Paul Robeson törekvése, hogy a fekete identitás kérdését összekapcsolja a tágabban vett emberi jogokért folytatott küzdelemmel, illetve a gazdasági kizsákmányolás elleni harccal. De egy ilyen társadalmi vita kibontakozását megbénítja, hogy mára a bigottság az új társadalom részévé vált, s így az előítéletek rejtve maradhatnak, mert a társadalom ezeket az előítéleteket a közpolitika elemeiként találja. A rendőrség kritikátlan védelmezői például mindig felhívják a figyelmet arra, hogy a brutális rendőri fellépések esetében a bűnszínnek semmilyen szerepe sincs, és ez a magyarázat különösen a fekete közösséget bűszíti fel. Ezek az incidensek meghatározott sémába illeszkednek és az uralkodó kultúra részét képezik. Ugyanezen az alapon a szavazati

jog korlátozására tett kísérleteket a bigott csoportok a „csalás” lehetőségére hivatkozva próbálják igazolni; a jóléti kiadások csökkentésére azt hozzák fel magyarázatul, hogy a személyes felelősségre kell a hangsúlyt helyezni; az azonos neműek házassága és az abortusz ellen pedig a hagyományokra és a vallási megfontolásokra hivatkoznak. A bigott ember ma rejtőzködik. De minden magyarázkodásuk ellenére a diszkrimináció továbbra is a hagyományos áldozatokat veszi célba: a színes bőrűeket, a nőket, a melegeket, a szegényeket, vagy éppen a munkásosztályt, amelyben ma az előbbiek alkotják a többséget.

Sajnos, a vakbuzgóság általánosan elfogadott érvelése Robeson korába nyúlik vissza. A társadalom figyelme továbbra is az egyénire és a személyesre irányul, nem pedig a társadalmira és a politikaira, s a durva beszéd és a szenzáció elfedi a hétköznapi törvénykezés és a bonyolult politikai döntéshozatal problémáit. Az átlagos polgár felháborodik, midőn egyes kommentátorok rasszista vagy politikailag inkorrekt kifejezést használnak. Ám sokkal toleránsabb akkor, ha olyan politikával szembesül, amely a bigott emberek hagyományos célpontjait hozza hátrányos helyzetbe. Persze, értelmes emberek vitatkozhatnak bizonyos közpolitikai elvekkel, amelyek a melegekre, a színes bőrűekre és a szegényekre vonatkoznak. De mindenképpen élnünk kell az etikai gyanúperrel akkor, ha ezek a közpolitikai elvek az összes megoldandó feladatot egyöntetűen s egy bizonyos nézőpontból közelítik meg. Ma az Egyesült Államokban nincs olyan konzervatív politikai szervezet, amely a nők, a meleg közösségek, a színes bőrűek és a szegények többségének támogatását élvezné. És ennek bizonyára van valami oka. Úgy vélem, a társadalomnak kicsit kevesebbet kellene foglalkoznia azzal, amit a bigott ember mond vagy érez, és többet azzal, amit ténylegesen csinál. És ez volt az a kérdés, ami Robesont leginkább foglalkoztatta.

Paul Robeson mindazt megtestesítette, amit a bigottak és a reakciók gyűlöltek. Jóképű és lázadó fekete férfi volt, művelt és világos beszédű, sokoldalú és kiegyensúlyozott. Keményen, nagyon keményen dolgozott egészen 1976-ban bekövetkezett haláláig. Miközben az NFL-ben játszott, elvégezte a jogi egyetemet. Mint az első afro-amerikai filmsztár, főszerepet játszott egy jelentős filmben (*Jones császár*), újraértelmezte Othelló alakját, és Eugen O'Neill darabjainak kiemelkedő tolmácsolója volt. Később, amikor a Külügyminisztérium megtagadta tőle az útlevelet, saját maga képviselte ügyét a Legfelsőbb Bíróságon. Sürgette a szakszervezetek integrációját, támogatta a sztrájkokat, és felhívta a figyelmet az ausztrál bennszülöttek szörnyű helyzetére. Gondosan őrizte és felkutatta az afrikai hagyományokat, és mint népszerű író és publicista, a „harlemi reneszánsz” kiemelkedő képviselője volt. És persze – nagyszerű énekes, akinek legismertebb dala az *Old Man River* volt. Ez a dal az antifasiszták jelszavává vált a spanyol polgárháború idején; bár később Hollywood ezt a dalt is képes

volt úgy interpretálni, hogy íme, így törődik bele gyászos sorsába az afro-amerikai.

Paul Robeson kétségtelenül a huszadik század első felének legjelentősebb afro-amerikai közéleti, értelmiségi szereplője volt, illetve az Egyesült Államok történetének egyik legnagyobb afro-amerikai *személyisége*. Politikailag elkötelezett művész, aki tanúbizonyságot tett amellett, hogy nem felejtette el gyökereit és nem veszítette el világpolgári érzékenységét. Igaz, voltak politikai ballépései is – és ezek nem ritkán súlyos ballépések voltak. De korának nagyon veszélyes politikai légkörében legalább volt bátorsága a politikában részt venni, és ha tévedett, bátran vállalta a következményeket és a felelősséget a tévedéseier. Ma, amikor a világ a reklámok hőseivel akar azonosulni, a „példaképet” kereső fiatalok aligha találhatnak nála alkalmasabb hőst.

Az írás alapjául a szerzőnek Paul Robeson tiszteletére 2015. április 9-én a Rutgers Egyetem (Newark, USA) elmondott beszéde szolgált.

(Fordította: Baráth Katalin)